هسته پژوهشی اول | منبعیت قرآن کریم در اعتقادات

هدایت علمی: استاد محمدتقی سبحانی

قرآن کریم با برخورداری از اعتبار قطعی، یکی از منابع اصلی در استنباط آموزه‌های اعتقادی است؛ بااین‌حال، استفاده از آن در حوزه عقاید مستلزم روشن شدن مجموعه‌ای از مبانی و ضوابط سندی، دلالی، تفسیری و معرفت‌شناختی است. به‌ویژه آنکه، اعتبار اصولی یک دلیل قرآنی لزوماً به معنای کفایت آن برای ایجاد یقین در تمام مسائل اعتقادی نیست و میزان اعتبار معرفتی نتایج استنباط باید با توجه به نوع مسئله اعتقادی و مرتبه دلالت دلیل ارزیابی شود.

می‌دانیم در دانش اصول فقه، بخش قابل توجهی از مباحث مرتبط با تبیین حجیت قرآن، اعتبار ظواهر، دلالت الفاظ، تعارض ادله و ضوابط استنباط مطرح شده است، بااین‌حال، منبعیت قرآن در استنباط احکام فقهی لزوماً به معنای امکان استفاده از آن در استنباط همه گزاره‌های اعتقادی نیست؛ زیرا در حوزه اعتقادات، مسائلی مانند لزوم تحصیل یقین، تفاوت مراتب معرفت، امکان تعبد به ظن و نقش ادله نقلی در اثبات اصول اعتقادی مطرح می‌شود.

▪ تفکیک دو دسته مسئله در این حوزه:

۱. مباحث عمومی حجیت قرآن: مانند اعتبار و صیانت متن قرآن، حجیت ظواهر، قواعد دلالت و اعتبار قرائت‌ها

۲. مباحث اختصاصی منبعیت قرآن در اعتقادات: مانند امکان استناد به ظواهر ظنی در مسائل اعتقادی، تفاوت اصول و فروع اعتقادات، نقش قرآن در تحصیل یقین و نسبت دلیل قرآنی با عقل و سنت.

برخی از این موضوعات در مباحث علوم قرآنی و تفسیر، دانش اصول فقه و دانش کلام مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و البته برخی از موضوعات و مسائل متناسب با حوزه استنباط عقاید در دانش‌های موجود مطرح نشده و نیازمند مسئله‌شناسی و حل مسئله است.

▪ محورهای قابل بحث برای اثبات منبعیت قرآن کریم در اعتقادات:

- محور اول: مبانی معرفت‌شناختی منبعیت قرآن در اعتقادات؛ این محور به مبانی‌ای می‌پردازد که اساساً امکان استناد معرفتی به قرآن را فراهم می‌کنند.
- محور دوم: اعتبار سندی و صیانت قرآن کریم؛ اگر قرار است قرآن به‌عنوان منبع استنباط اعتقادات مورد استفاده قرار گیرد، باید اعتبار متن موجود و انتساب آن به وحی اثبات شود.
- محور سوم: حجیت دلالت‌های قرآن کریم؛ پس از اثبات اعتبار متن قرآن، باید بررسی کنیم که آیا می‌توان به دلالت‌های الفاظ آن برای کشف مراد الهی استناد کرد؟
- محور چهارم: قواعد و ضوابط فهم و تفسیر آیات اعتقادی؛ در محور قبل، بحث بر سر اعتبار دلالت‌ها بود؛ اما اینجا مسئله آن است که برای کشف

مراد واقعی آیات اعتقادی، چه قواعد و ملاحظاتی باید رعایت شود.

- محور پنجم: شرایط حجیت معرفتی دلالت‌های قرآن در مسائل اعتقادی؛ در دانش فقه، حجیت لزوماً به معنای ایجاد علم و یقین نیست و امارات ظنیه هم می‌تواند حجت قرار گیرد، اما در مباحث اعتقادی، مسئله تحصیل معرفت و یقین اهمیت ویژه‌ای دارد و حجیت در اعتقادات معنا و شرایط خاص خود را دارد.
- محور ششم: نسبت قرآن با سایر ادله و منابع استنباط اعتقادات؛ قرآن در نظام معرفتی امامیه در کنار عقل و سنت قرار می‌گیرد. بنابراین، نمی‌توان منبعیت آن را بدون بررسی نسبتش با این دو منبع تبیین کرد.

چشم‌انداز هسته: در این هسته پژوهشی برآنیم تا با بهره‌گیری از انظار و نظریه‌پردازی‌های اندیشمندان بزرگ در دانش‌های موجود، اصول و ضوابط لازم برای اثبات منبعیت قرآن کریم را طراحی و تبیین کرده، پاسخ‌هایی برای نیازهای اصولی و بنیادین پژوهشگران در عرصه استنباط عقاید فراهم کنیم.

هسته پژوهشی دوم | هدایت و ضلالت

هدایت علمی: استاد طالقانی

مسئله هدایت و ضلالت همواره یکی از موضوعات مهم و کانونی در دستگاه‌های الهیاتی است که با موضوعات متعددی مثل خلقت، جبر و اختیار، سرنوشت انسان و مسئله سعادت و شقاوت، عدل الهی، مباحث نبوت و امامت و... گره می‌خورد. نکته مهم و اساسی در آیات قرآن کریم و روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام این است که هدایت و ضلالت فعل خدا معرفی شده و به او نسبت داده شده است؛ «یهدی من یشاء و یضلّ من یشاء» و از طرفی اصل قطعی و حاکم نفی جبر و لازمه نظام تکلیف هم اقتضا دارد که انسان در فرآیند هدایت نقش مؤثری داشته باشد.

مفسران، متکلمان، فیلسوفان و دیگر اندیشمندان اسلامی تلاش‌های گسترده‌ای برای تبیین مسئله هدایت و ضلالت و نشان دادن عامل یا عوامل مؤثر در آن داشته‌اند و الگوهای مختلفی را ارائه داده‌اند. با این‌همه بیشتر الگوهای ارائه شده تک‌عاملی است و نتوانسته‌اند نقش مؤلفه‌های مختلف و مؤثر در امر هدایت و ضلالت را به درستی نشان داده و به پرسش‌ها و اشکالات مطرح شده پاسخ دهند. برخی از این تبیین‌ها با تأکید بر نقش خداوند گرفتار جبرگرایی و ازلی‌انگاری شده‌اند و برخی با تأکید بر نقش اختیار و اراده انسان در هدایت‌پذیری، به جایگاه و نقش خداوند و علل تکوینی کم‌توجهی کرده‌اند.

نکات و دقایقی که در قرآن کریم و تفسیر اهل‌بیت آمده است مؤلفه‌های متعددی را پیش رو می‌نهد که نیازمند بازخوانی و نظریه‌پردازی است و در این زمینه خلأ جدی در پژوهش‌ها و نظریه‌پردازی‌های موجود دیده می‌شود.

- ظرفیت‌های پژوهشی: کلان‌طرح هدایت و ضلالت ظرفیت پژوهش‌های متعددی در قالب مقاله و پایان‌نامه‌های سطح ۳ و ۴ دارد و هسته پژوهشی با موضوع هدایت و ضلالت تلاشی جمعی است برای آشنایی بیشتر با ابعاد چندگانه و لایه‌لایه این موضوع و پژوهش در بخش‌هایی از این کلان‌طرح.

هسته پژوهشی سوم | افعال الهی

هدایت علمی: استاد کرباسی

در منظومهٔ الهیات و کلام اسلامی، فعل پروردگار نه تنها یکی از فصول کلامی، بلکه خیمه‌ای است که دیگر ارکان الهیات، از توحید صفاتی تا معاد و نبوت، در سایه‌سار آن معنا می‌یابند. با این‌همه، بررسی تاریخیِ متون کلامی نشان می‌دهد که مسألهٔ افعال الهی، به‌رغم حضور پررنگ در نصوص مقدس و سنت اولیه اسلامی، به‌تدریج در سنت کلامیِ متأخر دچار نوعی افول معنایی و انزوا شده است. سیطرهٔ متدولوژی فلسفی بر دانش کلام، و غلبهٔ نگاهِ علّیِ محتوم بر ارادهٔ فاعل مختار، منجر به فروکاستن مفاهیم کلیدی این حوزه شده است.

هدفِ بنیادین از تأسیس این هسته، بازیابی و بازخوانی اصیلِ نظام افعال الهی با محوریت منابع ناب وحیانی است. بدیهی است در این مسیر، همواره نگاهی انتقادی و تطبیقی به انظار و نظریه‌پردازی‌های اندیشمندان در سنت‌های گوناگون فکری کلامی، فلسفی و عرفانی ملحوظ خواهد شد؛ تا با عبور از چارچوب تحلیل‌های صدوری و فلسفیِ متأخر و بازگشت به دلالت‌های اولیه متون، این حوزه کلیدی بار دیگر در کانون اندیشه زنده و پویای دینی قرار گیرد.

نیم‌نگاهی به مجموعه مباحث حوزه افعال در سنت فکر اسلامی، تجلی تحقق‌بخش حاکمیت، علم و قدرت نامتناهی خداوند در ساحت تکوین و تشریع است. برخلاف نگرش‌های مکانیکی یا صدوری صرف، فعل الهی در اندیشه اصیل وحیانی، برآمده از فاعلیت ارادی، مختار و قاصدی است که مبدأ ایجادِ پدیده‌ها از عدم به وجود (ابداع و احداث) محسوب می‌شود.

▪ سرفصل‌های اصلی نظام موضوعات فعل الهی:

- معنا و ماهیت فعل الهی: بررسی مفهوم احداث، تکوین و صیرورت؛
- مراتب تحقق فعل: تبیین سلسله‌مراتب فعل شامل مشیت، اراده، قدر، قضا، کتاب، اِذن و اجل؛
- رابطه افعال با صفات ذاتی و فعلی: چگونگی پیوند فعل با علم، قدرت، حیات، حکمت، خالقیت و ربوبیت؛
- نسبت میان فعل الهی و جهان: تبیین مسائل بداء، شرور، خلقت مدام و سنن تکوینی؛
- نسبت میان فعل الهی و افعال انسان: مسئله جبر، تفویض، امر بین‌الامرین و استطاعت؛
- رابطه فعل الهی و سرنوشت بشری: تبیین سعادت و شقاوت، هدایت و ضلالت، حبط و تکفیر؛
- افعال الهی و ارزش‌های اخلاقی و احکام عقلی: حسن و قبح عقلی و غایتمندی افعال باری‌تعالی.

هدف نهایی هسته: در این هسته برآنیم تا با عبور از حجاب قرائت‌های انتزاعی متأخر، فاعلیت زنده، ارادی و ذومراتب خداوند را آن‌چنان که در متن وحی و مکتب اهل‌بیت علیهم‌السلام ترسیم شده است، با ابزارهای نوین تاریخی و عقلی بازسازی نموده و پاسخگوی گره‌های الهیاتی، انسان‌شناختی و معرفتی معاصر باشیم.

هسته پژوهشی چهارم | معرفت‌الله (خداشناسی)

هدایت علمی: استاد امیرخانی

شناخت خداوند، مسئله‌ای بنیادین در منظومهٔ معارف دینی است؛ زیرا بسیاری از باورها و آموزه‌های اعتقادی، از توحید و صفات الهی تا نبوت، وحی و معاد، بر گونه‌ای از شناخت خدا و تبیین نسبت انسان با او استوارند. ازاین‌رو، بحث از معرفت‌الله ناظر به پایه‌ای است که فهم و صورت‌بندی بسیاری از آن‌ها به آن وابسته است. همین جایگاه، ضرورتِ دقت در پرسش‌هایی را دوچندان می‌کند که پاسخ به آن‌ها در فهم بسیاری از آموزه‌های اعتقادی دخیل است.

پیش از هر چیز باید روشن شود که مقصود از «معرفت» چیست و آیا معرفت خداوند اساساً برای انسان ممکن است؛ و اگر ممکن است، این امکان تا چه اندازه و در چه قلمرویی تحقق می‌یابد؟ آیا انسان می‌تواند خدا را به‌نحوی حقیقی بشناسد، یا شناخت او تنها به اثبات وجودش و آگاهی از پاره‌ای مفاهیم و آثار محدود می‌شود؟ همچنین باید میان شناخت خدا، شناخت اسماء و صفاتش و شناخت افعال و آثار او تفکیک کرد؛ زیرا ممکن‌بودنِ شناخت خدا لزوماً به‌معنای احاطه بر حقیقت نامتناهی او نیست. در ادامه، مسئلهٔ مراتب معرفت نیز مطرح می‌شود: آیا معرفت، افزون بر گسترده‌ترشدنِ اطلاعات و گزاره‌های مربوط به خدا، می‌تواند از حیث عمق و مرتبه نیز شدت و ضعف بپذیرد؟ یا آنچه «افزایش معرفت» خوانده می‌شود، صرفاً افزوده‌شدنِ کمّیِ دانسته‌ها و مسائل پیرامونی است؟ پاسخ به این پرسش‌ها در تعیین معنای دقیق معرفت، حدود ادعای شناخت و معیار تمایز مراتب آن نقشی اساسی دارد.

در کنار این مباحث، شناخت راه‌های معرفت خدا و نسبت میان آن‌ها نیز نیازمند بررسی مستقل است. معرفت عقلی، فطری، قلبی و وحیانی هر یک بر مبانی و شیوه‌ای خاص تکیه دارند و نباید بدون تحلیلِ معنا و کارکردشان، هم‌معنا یا جایگزین یکدیگر گرفته شوند. از همین‌رو، باید پرسید معرفت عقلی تا چه اندازه ناظر به شناخت خداست و تا چه اندازه به اثبات وجود او می‌پردازد؛ شناخت فطری چه حقیقتی دارد و چه نسبتی با آگاهی حضوری یا گرایش فطری انسان برقرار می‌کند؛ و معرفت وحیانی با چه مبانی‌ای می‌تواند منبع شناخت خدا باشد. در این چارچوب، نسبت عقل و فطرت، معرفت قلبی و استدلال عقلی، و نیز نسبت شناخت‌های انسانی با هدایت وحیانی، از مسائل محوری پژوهش خواهد بود. روشن‌شدن این نسبت‌ها می‌تواند مانع خلط میان «اثبات وجود خدا» و «معرفت خدا» شود و امکان ارزیابی دقیق‌ترِ مبانی هر راه را فراهم آورد.

▪ سرفصل‌های اصلی نظام موضوعات معرفت‌الله:

- تعریف دقیق معرفت
- امکان شناخت خدا
- قلمرو شناخت خدا
- مراتب معرفت خدا
- مبانی هستی‌شناختی خداشناسی: بینونت و خلقت
- گونه‌های معرفت خدا: عقلی، فطری، قلبی و وحیانی
- تمایز و نسبت میان راه‌های شناخت خدا
- تفاوت شناخت عقلی خدا با اثبات وجود خدا
- اسماء و صفات الهی از منظر وجودشناسی (نفی تشبیه مستلزم نفی صفات است)

- براهین اثبات خدا و نسبت آن‌ها با اصل معرفت‌الله
- ویژگی‌های معرفت فطری و قلبی خدا
- چگونگی معرفت فطری (قلبی)
- نسبت بین معرفت فطری و معرفت عقلی

رویکرد و هدف هسته: در این هسته برآنیم تا با عبور از حجاب قرائت‌های انتزاعی متأخر، و با روش تعامل عقل و وحی و مستند به مجموعه خانوادگی روایات، با ابزارهای نوین تاریخی و عقلی بازسازی نموده و در پی رسیدن به پاسخ علمی به گره‌های الهیاتی و معرفتی معاصر باشیم.

شرایط، اولویت‌ها و نحوه ثبت‌نام در هسته‌های پژوهشی

▪ شرایط و اولویت‌های پذیرش داوطلبان (به ترتیب اولویت):

۱. تحصیلات مرتبط با کلام اسلامی: با اولویت طلاب و دانش‌آموختگان مرکز تخصصی معارف اهل‌بیت علیهم‌السلام و پژوهشگران پژوهشکده معارف اهل‌بیت علیهم‌السلام؛

۲. استمرار در فعالیت پژوهشی: تعهد به اختصاص زمان مستمر و منظم برای فعالیت‌های پژوهشی هسته؛

۳. پیشینه پژوهشی مرتبط: داشتن سابقه تحقیق و پژوهش در موضوعات هر هسته دارای اولویت است؛

۴. التزام به برنامه علمی هسته: تعهد به انجام کلیه فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی مدنظر اساتید هسته.

▪ نحوه و مهلت ثبت‌نام:

- مهلت ثبت‌نام: تا پایان روز ۱۵ آذرماه
- ثبت‌نام حضوری: مراجعه حضوری به بخش آموزش مرکز تخصصی معارف اهل‌بیت علیهم‌السلام و تکمیل اطلاعات ثبت‌نام در هسته مدنظر (ثبت‌نام فاقد درگاه اینترنتی است و اطلاعات داوطلبان به‌صورت حضوری دریافت می‌شود).
- ثبت‌نام و هماهنگی غیرحضوری (ایتا): ارسال پیام به شناسه بخش آموزش در پیام‌رسان ایتا به نشانی: eitaa.com/maarefins_admin